

Közgyűjtemények és honismereti mozgalom

A XXVII. Országos Honismereti Akadémia a közgyűjtemények és a honismereti mozgalom kapcsolódásainak elemzését választotta témájául. Ez olyan kérdéskör, amely a mozgalom kezdete óta folyamatosan, állandóan időserű. A közgyűjtemények és a honismereti mozgalom tevékenysége az utóbbi fél évszázadban nem volt vitáktól mentes, s ma is vannak hol nyílt, hol többé-kevésbé lappangó ellentétek. Ezek elsősorban azzal magyarázhatók, hogy társadalmunk a „gyűjtés”, a „kutatás” fogalmkörével összefüggő kérdések megítélése tekintetében mindmáig bizonytalan, – függetlenül mindenféle jogi szabályozástól.

Honfoglaló népünk számára természetesnek számított, hogy töviről-hegyire megismerje azt a földet, ahol letelepedett, a tájat csakúgy, mint az itt talált embereket és emberi alkotásokat, s mindennek, amit fontosnak tartott, ami a térben való tájékozódást segítette, nevet is adott. A családok, nemzetségek, törzsek hagyományait szintén mindenki ismerte, s ennek az ismeretnek a megszerzése, mivel a szóbeliség szintjén mozgott, az egyes egyének számára nem csekély munkát jelentett, míg emlékezetében rögzítette mindazt, amit a szűkebb-tágabb közösség elvárt tőle. Voltak énekmondók, régi történetek tudói („mesélők”), a nép, a kiemelkedő vezetők, bátor harcosok historiájának tudói, megőrzői, megismertetői.

A keresztyény írásbeliség meghonosodásával a történeti örökség átértékelődött. Az a mindmáig ismeretlen nevű papi személy, aki a XII–XIII. század fordulóján regényes (gesta) formában megírta a magyarság történetét (voltaképpen az első magyar „honismereti olvasókönyvet”), nagyrészt nem a szóbeli néphagyományt örökítette ránk, sőt – „a parasztok csacska meséinek” minősítve azokat – el is határolta magát tőlük. A *Gesta Hungarorum*ban érhető tetten először a „hivatásos”, a „tanult” történetíró irodalmi alkotásának és a népi hagyománynak szétválása!

Több mint három évszázad telt el Anonymus kora után, amíg a következő „honismereti” mű, Oláh Miklós *Hungariája* megszületik (1536).

A XVI–XVII. században a „hivatásos” történetírók-történészek mellett egyre nagyobb számban jelennek meg azok a személyek (papok, polgárok, nemesek, katonák), akik följegyzik a velük, illetve környezetükben történt eseményeket. Néhány jellemző példa a sok közül: A legmonumentálisabb az erdélyi szász Georg Kraus (1607–1679) segesvári jegyző műve (Erdélyi Krónika). A zempléni Hegyalja 1670–1700 közötti helytörténetének tükré a tarcali Babocsay Izsák *Fata Tarzaliensija*. Wathay Ferenc alkapitány Székesfehérvár török ostromát (1602) és török fogságát (1602–1605) örökítette meg írásban és vízfestményeken. A verses-énekes história reprezentánsa az a Tinódi Sebestyén, akit munkásságáért I. Ferdinánd király nemesi rangra emelt.

A XVIII. század első felében Bél Mátyás az első, vármegyénkénti rendszerben összeállított történeti-statisztikai országleírást (honismertetőt) úgy készítette, hogy nagyrészt pozsonyi evangélikus líceumi tanítványaival gyűjtette anyagát, amit aztán megküldött ellenőrzés-kiegészítésre az adott vármegyéknek is.

A XVIII. század végének, a XIX. század első felének településlexikonai (Vályi András, Magda Pál, Fényes Elek művei) kérdőívek szétküldésével, helyi adatgyűjtők bevonásával, vármegyei-városi adatszolgáltatás segítségével álltak össze.

A XIX. században a folyóiratok-hetilapok egyik kedvelt témájának számított az „útkép”, utazások ill. egy-egy tájegység vagy város illetve vármegye történeti-népismereti-térképészeti bemutatása. Ezeknek az írásoknak szerzői döntő többségükben nem történeti képzettségűek, hanem papok, jogászok, orvosok, gyógyszerészek, birtokosok. A század második felének képeslapjai ezeket a cikkeket általában illusztrációkkal is ellátták. Legnépszerűbbek, legolvasottabbak a Vasárnapi Újság, a Hazánk s a Külföld, a Magyarország és a Nagyvilág, az Ország Tükré hasábjain megjelent leírások voltak. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata, a Századok (1867-), vagy a régészek-művészettörténészek *Archaeologiai Értesítője* (1869-) korántsem a szakkutatók kizárólagos fórumának számított, annál is inkább, mert az első évtizedekben mindkét társulat tagságának döntő többsége nem hivatásos kutató, hanem lelkes műkedvelő.

A múlt század utolsó harmadától kezdve egymás után jelennek meg a város- és megyetörténetek. Íróik részben már tanult történészek, de jócskán akad közöttük más képzettségű is.

A századforduló reprezentatív, szándéka szerint az egész ország valamennyi megyéjét bemutató (csonkán maradt) sorozata, a *Magyarország vármegyei és városai* Borovszky Samu szerkesztésében szakemberek és műkedvelők közös vállalkozása. Hasonló a helyzet a XX. századi – szintén befejezetlen – megyetörténeti sorozatok esetében is. A XIX–XX. századi magyar történetírás általános jellemzője, hogy a helytörténeti monográfiák, tanulmányok íróinak többsége nem hivatásos történész. A századfordulóig általában az a jellemző, hogy a helytörténeti monográfiák többsége egy-egy szerző munkája. A több szerző által készített gyűjteményes kötetek főleg az 1960-as évektől kezdve váltak gyakori formává. Általában szaktörténész a szerkesztő és a tanulmányok egy részének írója, lektora; a szerzők között azonban szinte mindig akad jó néhány „helyi”, nem hivatásos kutató is. Hasonló a helyzet a néprajz esetében is.

Legkorábbi gyűjteményeink a levéltárak és könyvtárak. A középkorban ezek mind zárt intézményeknek számítottak. A XVI–XVII. században is csak szűk kör előtt nyíltak meg a levéltárak, s a XVIII. századig kellett várni, amíg az első nyilvános könyvtárak megjelentek.

A XIX. században folyamatosan teremtődtek meg annak a lehetőségei, hogy mind az ország levéltárában, mind a törvényhatóságok (városok, vármegyék, kerületek) levéltáraiban, az egyházi (érseki, püspöki, szerzetesi, egyházkerületi) levéltárakban kutatni lehessen. Az egyes községek közigazgatási és egyházi anyaga volt a legnehezebben hozzáférhető, s többnyire rendezetlen. A családi levéltárak kutathatósága természetesen mindig a birtokosok személyétől függött. Voltak köztük olyanok, akik maguk is lelkes amatőr, sőt hivatásos kutatókká váltak (legjellemzőbb a kitűnő heraldikus, az abaúji birtokos Csoma József példája). Jónéhányan megnyitották a szakemberek előtt is archívumukat, sőt anyagilag támogatták a legértékesebb okmányok közzétételét is. Emellett voltak példák a teljes elzárkózásra is. A Magyar Történelmi Társulat a múlt század utolsó harmadában megyéről megyére haladva igyekezett szakértő bizottságok kiküldésével felmérni egy-egy terület köz- és magángyűjteményeit (levéltárakat és könyvtárakat).

Muzeális jellegű gyűjtemények a XVI–XVII. században a Bécsben ill. Prágában székelő királyi udvarban, egyes főurak váraiban (a Nádasdyaké Sárváron, a Zrínyieké Csáktornyan, Esterházyaké Fraknón stb.) jöttek létre. Emellett a katolikus és protestáns kollégiumoknak eredendően az iskolai oktatást szemléltető szertárai tekinthetők a későbbi múzeumok ősének. Kiemelkedő példái az iskolai gyűjtésnek ma is láthatók Sárospatakon, Debrecenben, Pápán. Az 1802-ben létesülő Magyar Nemzeti Múzeum hosszú időn keresztül társtalan maradt, nem számítva az erdélyi szászok nagyszabású múzeumát-könyvtárát, amely Brukenthal Sámuel (1721–1803) alapítványából 1817-ben nyílt meg.

A helyi (regionális) múzeumok alapítása csak a múlt század utolsó harmadától kezdett tömegesebbé válni. Sorra alakultak a városi-vármegyei múzeumi- és közművelődési egyesületek. Ezek gyűjteményeik számára az egyes törvényhatóságok segítségével (s gyakorta magánadományok révén) szerezték megfelelő épületet. Több esetben egy-egy magángyűjtemény közölcélokra történő felajánlása adott igazán nagy lendületet a múzeumügynek. Néhány kiragadott példa: Debrecenben a Déri-testvérek (Frigyes és György) régészeti-művészeti-néprajzi gyűjteménye, vagy az árvíz által sújtott Szegeden Somogyi Károly esztergomi kanonok 43 ezer kötetes könyvtár-felajánlása). Sümegen Darnay Kálmán, Balassagyarmaton a genealógus Nagy Iván gyűjteménye jelentette a helyi múzeum alapját.

1945-ig a múzeumok és könyvtárak fejlesztésében meghatározó szerepet játszottak a magán-felajánlások. Az Országos Széchényi Könyvtár, az MTA könyvtára, a budapesti Egyetemi Könyvtár csakúgy, mint a vidéki egyetemek, fő- és középiskolák könyvtárai igen jelentősen gyarapodtak magánadományok illetve egy-egy magángyűjtemény megvásárlása révén.

A tanintézetek mellett hagyatékokból gyarapodtak igen erőteljesen az egyházi könyvtárak is. Néhány példa: Klimó György pécsi püspök 1774-ben nyitotta meg a püspökségi könyvtárral egyesített magánkönyvtárát a nagyközönség előtt (ma ez a Janus Pannonius Tudományegyetem könyvtárának magva). Gyulafehérvárott Batthyány Ignác (1741–1798) erdélyi püspök létesített különleges értékű könyvtárat. Érseki gyűjtőszendélynek köszönheti létét a világhírű esztergomi Keresztény Múzeum.

A XVI. századtól kezdve igen erőteljesen nőtt a magánkönyvtárak száma. A jelentősebb főúri családok kastélyaiban, váraiban sorra alakultak ki tízezres sőt. több tízezres kötetszámú

reprezentatív könyvgyűjtemények: Keszthelyen a Festeticseké, a felvidéki Betlén az Andrássyaké, az erdélyi Marosvásárhelyen a Telekieké, a Rádayak Pécelről Pestre került gyűjteménye máig is ékes bizonyossága ennek. A közép- és kisbirtokos nemesek, a különböző vallásfelekezetek papjai, más értelmiségiek (egyre nagyobb számban városi polgárok) is számottevő könyvtárral ékesítették otthonukat. E gyűjtemények közül igen sok előbb-utóbb, részben-egészében egy-egy közgyűjtemény alapja vagy illetve azt gazdagította.

A Magyar Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár s az egyes vármegyék és városok levéltárai is gyarapodtak családi letétekkel. Különösen jelentőssé vált példának okáért az Országos Széchényi Könyvtár címeres nemeslevél-gyűjteménye. A céhek iratanyaga az eredetileg a tárolásukra szolgáló céhládáikkal együtt általában múzeumok őrizetébe került.

A múzeumok ipar- és képzőművészeti, természetrajzi és régészeti tárgyi anyaga is évtizedeken keresztül elsősorban magánzemélyek adományaiból, magángyűjtemények felajánlásából vagy megvásárlásából gyarapodott. Ásatásra, nagyobb arányú gyűjtőmunkára, nagy összegű vásárlásokra a múzeumok többségének nem volt elegendő pénze. A legtöbb múzeum számára még az is gondot jelentett, hogy főállású szakképzett vezetőt, s mellette legalább egy „mindenes” kisegítőt alkalmazzon.

Egyetemeken a századfordulóig valójában sem muzeológusi, sem levéltárosi, sem könyvtárosképzés nem folyt. A tanári, jogász vagy egyéb diplomával rendelkező múzeumi, könyvtári, levéltári alkalmazottak szaktanfolyamokon szereztek meg a szükséges közgyűjteményi ismereteket. Különösen jelentős volt a XX. század elején a kolozsvári egyetem régészeti tanfolyamsorozata Pósta Béla vezetésével. Itt szerezte képesítését többek között az író és régész Móra Ferenc, vagy ősrégészeti kutatásunk legendás alakja, Banner János és sokan mások.

A második világháború utolsó szakaszában, amikor Magyarország területe hadszíntérré változott, a magán- és közgyűjteményeket igen jelentős kár érte. Részben a harcok során, de még inkább rablás és fosztogatás révén. A legnagyobb magángyűjtemények tulajdonosai általában elmenekültek otthonukból (s az országból), voltak, akiket elhurcoltak. Az időlegesen „gazdátlan” vált értékek igen jelentős részét a megszálló szovjet hadsereg egyszerűen elrabolta. Májig is – a nemzetközi jogot lábbal tiporva – a világtól elzárva „hadizsákmányként” Oroszországban őrzik tízezres nagyságrendű műkincs-állományunkat (könyveket, ipar- és képzőművészeti alkotásokat stb.). A mai Magyarország területén egyetlen kúria gyűjteménye-berendezése maradt meg épségben, a tápiószélei Blaskovichoké. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy a szovjetek mellett a német hadsereg (pl. az erdélyi Bonchidán a Bánffy-kastélyban), s a front elvonulása után a magyar polgári lakosság fosztogatása (pl. a ma Fertődnek nevezett Eszterházán) is felmérhetetlen károkat okozott.

A „fordulat éve” után az államosítási hullám nem kímélte a nagy magángyűjteményeket sem. A többi egyesülethez hasonlóan évtizedekig nem engedte működni a pártállami diktatúra a múzeumi-, könyvtári-, közművelődési egyesületeket sem. Megszűntek az iparkamarák (értékes gyűjteményük részben levéltárakba- és múzeumokba került, részben szétszóródtak). Szétszórták, bezúzták a kaszinók könyvtárát. Megszűntek a nagy múltú egyházi gimnáziumok, a jogakadémiák, az egyházi tanítóképzők. Ezek gyűjteményei is részben szétszóródtak, vagy évtizedeken keresztül mostoha körülmények között hanyódtak pinceraktárakban (pl. a miskolci Református Lévay József Gimnázium és a Fráter György Katolikus Gimnázium könyvtára).

Feloszlatták a szerzetesrendeket, néhány kolostor kivételével. Szerencsére érintetlenül megmaradt a legnagyobb könyvtárral, múzeummal és levéltárral rendelkező pannonhalmi bencés főapátság, gimnáziumával együtt. A feloszlott zirci ciszterciek műemléki értékű könyvtára, vagy a gyöngyösi ferences könyvtár is a ritka kivételek közül való.

A kommunista diktatúra egy tekintetben hozott előrelépést: központilag szervezetté vált egyetemeken a közgyűjteményi szakemberképzés. Az utóbbi fél évszázadban nappali, illetve levelező tagozaton régész, művészettörténész, néprajzos, illetve újkoros történész-muzeológusok, levéltárosok és könyvtárosok százai szereztek diplomát.

Az 1970-es évek elején már elenyésző volt azoknak a közgyűjteményi szakalkalmazottnak a száma, akik nem rendelkeztek megfelelő egyetemi szakképesítéssel. A műkedvelőkből lett muzeológusok, levéltárosok ettől kezdve már kezdtek ritka kuriózummá válni. Akik mégis így kezdték pályájukat, előbb-utóbb szakirányú egyetemi képesítést szereztek.

A műgyűjtést törvényekkel szabályozták, s a kor jövedelmi lehetőségei sem kedveztek nagy magángyűjtemények létrejöttének. A műkincs-kereskedelem beszűkült, évtizedeken keresztül szüneteltek az aukciók is (1969-től kezdve rendeztek újra könyvárveréseket).

Az 1960-as évektől kínálkozó meggazdagodási lehetőségekkel élők műveltségi szintje többnyire nem kedvezett az igényes műgyűjtésnek. Az értelmiség, a polgári réteg lehetőségei pedig meglehetősen behatároltak voltak. Egyes orvosok-gyógyszerészek, ügyvédek, művészek, írók, tanárok kezén azonban lassanként tekintélyes gyűjtemények halmozódtak fel. Ezek aztán részben egy-egy közgyűjteménybe kerültek (ajándék, hagyaték, letét) révén. Példának okáért a Petró-hagyatékknak köszönheti országos hírét a miskolci Herman Ottó Múzeum képtára. A szerencsi Zempléni Múzeum háromnegyedmillió képeslevelezőlap-gyűjteménye törzsanyagát egy helybeli orvos, dr. Petrikovits László magángyűjteménye képezi. Szombathelyen a Smidt Múzeum alapja is magángyűjtemény. Az 1945 előtt létrejött magángyűjtemények közül kuriózumszámba menően maradt meg a rendkívüli gazdagságú soproni Storno-gyűjtemény, s a vele vetekedő Zettl-Langer gyűjtemény.

Az 1970-es évektől a gyűjtési kedv érezhetően megerősödött. Valósággal kifosztották a falvakat a gyűjtők (köztük külföldre is szállító műkincs-kereskedők), s az 1980-as évektől a műkincsrablások, -lopások száma is meredeken emelkedni kezdett (magángyűjtemények, templomok, múzeumok, könyvtárak, levéltárak szenvedtek így érzékeny veszteségeket).

Az, hogy közgyűjteményeink és tudományos intézeteink szakembergárdája (és pénze) nem elégséges kallódó értékeink felderítéséhez és megóvásához, elsősorban a régészekben és a néprajzkutatókban tudatosult. A múzeumok körül lényegében minden megyében kialakult a leletbejelentő hálózat, amely csodálatos leletek szakszerű megfigyelését, feltárását tette lehetővé. Az elmúlt évtizedek alatt lényegében sikerült gátat vetni annak, hogy hozzá nem értők „ásatásokat” folytassanak, s a nagyobb földmunkák régészeti megfigyelését is többé-kevésbé megoldottnak vehetjük.

A viharosan átalakuló falusi- és városi élet, az addig meglehetősen homogén közösségek szétszakadása, szétszóródása, a települési kép drasztikus átalakulása döbentette rá a néprajzosokat, hogy multhatatlanul szükséges az önkéntes gyűjtő hálózat megszervezése. A tárgyi, a képi, valamint a szóbeli hagyományanyag veszélyeztetettsége olyan mértékű lett, hogy az amatőr gyűjtők bevonása a kutató munkába létérdekké vált. S azt is mérlegelték a szakemberek, hogy a helyi, a körülményekkel és emberekkel ismerős gyűjtő előtt a zárt közösségek (és egyének) is sokkal inkább megnyílnak, mint a messziről jött, s időhiánnyal küszködő szakkutató előtt.

A közgyűjtemények az utóbbi évtizedekben rendszeresen pályázatokat írtak ki (a legjelentősebb és legnagyobb hagyományú az ország néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat, valamint a Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség által két évente kiírt helytörténeti pályázat), s ettől függetlenül is ösztönözték az amatőr gyűjtést. Megvásárolták a gyűjtött tárgyi anyagokat, dolgozatokat. A levéltárak és könyvtárak is gyarapodtak adományokkal, valamint letétekkel. Közben azonban a fellendülő műkincs-kereskedelem olyan pénzeket kezdett megmozgatni, amelyekkel a közgyűjtemények nem tudnak versenyre kelni. Manapság könyv-, kézirat- és műtárgy árveréseken a közgyűjtemények többsége vásárlásra esélytelen. Sőt irritálóan hat a szakemberekre az is, hogy míg egy-egy történész, régész, levéltáros, néprajzos, művészettörténész szakkutató fizetéséből és publikációjából származó honoráriumából alig-alig képes régebbi-újabb alapvető kézikönyveket megszerezni, addig egyes gazdag magángyűjtők árveréseken képesek többszáz ezer forintot nagyságrendben is vásárolni. Az értékes ritkaság aztán nem egy esetben olvasatlanul porosodik egy polcon, mint a sznobizmus vagy a vagyonmentés záloga.

A magángyűjtő és a közgyűjtemény kapcsolata az utóbbi évtizedekben korántsem volt felhőtlen. A szakemberek sok esetben okkal aggódtak azért, hogy egyes (mű)tárgyak amatőr gyűjtő kezére jutva, kiragadva eredeti környezetükből azonosíthatatlanná válnak, ezáltal tudományos értékük töredékére csökken. Aggódtak az esetlegesen nem megfelelő tárolás, a szakszerű restaurálás kérdéssége és a műtárgyak biztonsága miatt is. Valós az a tény is, hogy míg közgyűjtemény nem válhat meg adott műtárgyától csak különlegesen indokolt esetben, addig a magángyűjtemény része és egésze a gyakorlatban lényegében ellenőrizetlenül cserélhet gazdát, s juthat legálisan vagy illegálisan külföldi tulajdonos kezére is. A „védett” értékek tulajdonosváltásainak bejelentési kötelezettsége s a kiviteli tilalom némi ügyességgel bizony kijátszható...

Nem kis összeütközésre adott okot szakember és amatőr kutató között egyes kiadványok (vagy cikkek) megjelenítése. Gyakorta személyeskedésig fajuló indulatokat kavart egy-egy elmarasztaló lektori vélemény, s a nyomtatásban megjelenő jogos bírálat.

Nehéz lenne, s egy ilyen áttekintéstől nem is várható el, hogy „elvi síkon” állást foglaljon abban az alapkérdésben: hol a közgyűjtemények helye, s hol a honismereti mozgalom? Hogyan ossza meg a munkát egymás között a „szakember” és az „amatőr”? Egyáltalán hol határolható el a két kategória?

Nyilvánvaló, hogy pusztán a szakképesítés léte vagy nem léte nem lehet meghatározó. Hiszen jó néhányan vannak olyan kutató szakot végzettek és kutatóintézetben, illetve közgyűjteményben dolgozók, akik bizony érdemleges tudományos anyagot alkalmazzon nem gyűjtöttek sőt nem dolgoztak föl. Míg viszont lelkes amatőrök tekintélyes értékeket halmoztak fel s tettek szakszerűen közkinccsé. Nyilvánvaló, hogy nem lehet az „amatőr” kutatók tevékenységét erőszakkal leszűkíteni a „leletbejelentésre” és bizonyos fajta anyaggyűjtésre, kisajátítva a feldolgozást, a (nagyobb) összefüggések vizsgálatát, a „monográfiát” az avatott „szakkutatók” számára.

A honismereti mozgalom jelentősége és felelőssége abban is áll, hogy a lelkes érdeklődőket megfelelő szervezeti keretbe tömörítse, biztosítsa számukra a tapasztalatcserét, a képzést és továbbképzést (éppen erre szolgál évente kiemelten a honismereti akadémia is). Jelen akadémia is megteremti a lehetőséget arra, hogy az „amatőrök” és a „szakkutatók” találkozzanak egymással, megismerjék a közös gondokat, a lehetőségeket s egyeztessék feladataikat.

Tisztelet és megbecsülés illeti azokat, akik fáradságot nem kímélve nem csak felületesen akarják ismerni szűkebb-tágabb hazájukat, s nem csupán a mások által gyűjtött és közzétett ismeretek passzív befogadói óhajtanak lenni, hanem a maguk eszközeivel és lehetőségeivel cselekvő módon gyarapítani is akarják a saját ismereteiket, sőt új eredményeiket közkinccsé is akarják tenni. E törekvések támogatása a közgyűjteményeknek nyilvánvalóan létérdeke. Túl kell lépni a manapság is tapasztalható esetleges szakmai feltékenységen, szűklátókörűségen. Támogatni kell a honismeret lelkes munkásait, arra törekedve, hogy a mozgalom által felszínre hozott értékei ne kallódjanak el, hanem valamilyen formában beletorkolljon a honismereti gyűjtő, feldolgozó, publikáló tevékenység a közgyűjtemények hálózatába.

Ezekben az években közkönyvtárak egész sora szűnt meg, vagy kényszerűen kellő anyagi hiánya miatt vegetálásra. A levéltárak is nehezen birkóznak meg évtizedek óta a történeti értékű iratanyagok felderítésével, begyűjtésével. A múzeumok kiállításainak megújítása egyre nagyobb nehézségekbe ütközik, sőt egyes kiállítóhelyek nyitvatartása drasztikusan csökkent, csakúgy, mint a működtetésükhöz szükséges dolgozók létszáma. Nyilvánvalóvá vált, ha egy-egy közösség (iskola, község, város, kerület) elhatározza azt, hogy közgyűjteményt létesít, az hosszabb távon szinte beláthatatlan terheket vállal. Bizony nem ritkán a kezdeti lelkesedés lelohad, s ha valamilyen ok miatt nem találnak megfelelő embert, vagy annak távoztaival alkalmas utódot, aki hozzáértéssel és szeretettel képes gondozni a rábízott értékeket, s nincs meg az ehhez elengedhetetlenül szükséges állandó pénzügyi háttér, akkor az értékes gyűjtemény elkallódik, vagy rendszeres bemutatása nem valósítható meg. Dacára a gazdasági nehézségeknek mégis arra kell törekednünk, hogy a helyi gyűjtemények létesítésének folyamata ne torpanjon meg. Szükség van ilyenekre, de létesítésük csak akkor indokolt, ha a tárgyi és személyi feltételek biztosítottak.

A közművelődési intézmények és a honismereti mozgalom kapcsolódása önmagában külön áttekintés tárgya lehetne. Az új helyzetben ezek az intézmények is „keresik a helyüket”. Azok a tevékenységi formák, amelyek az előző évtizedekben kialakultak, sok vonatkozásban nem folytathatók. Nyilvánvaló, hogy a honismereti mozgalom nem olyan tevékenység, amely egy ilyen intézmény számára számottevő bevételi forrást jelent. Az intézményt fenntartó önkormányzat vagy gazdálkodó szervezet számára mégsem lehet közömbös az, hogy olyan tevékenységi formák támogatásáról automatikusan lemondjon, amely nem nyereséges, sőt még csak nem is önfenntartó. A különféle központi támogatásokkal kapcsolatos pályázatok rendszere – úgy tűnik –, csupán átmeneti megoldást jelenthet, bár előbb-utóbb kialakulhat az az együttműködési forma, hogy a honismereti egyesületek átvállalt feladataikkal arányosan részesülhessenek a központilag garantált, közművelődésre szánt „fejpenzből”. Hosszabb távon az lehet a honismereti mozgalomnak szilárd anyagi támasza, ha kialakul egy olyan szilárd és számottevő nagyságú vagyonos réteg Magyarországon, amelynek intellektuális szintjén természetesnek számít, hogy jövedelme tisztes hányadával effajta tevékenységet rendszeresen támogasson. Részben azért, mert fontosnak tartja, részben azért, mert elvárja tőle a társadalom, s emiatt akár illemből akár sznobságból teljesíti az elvárásokat.

Ez azonban alighanem már a következő évezred álma...